

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

На правах рукопису

СВІТЛИЧНА ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

**ПІДГОТОВКА ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: 12.00.03 - цивільне право і цивільний
процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

347

341.9

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00431162 (H)

Дисертація являє собою рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільного процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник - кандидат юридичних наук, професор
Тертишников Володимир Іванович

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Пушкар Євген Георгійович**

кандидат юридичних наук, доцент **Кройтор Володимир Андрійович**

Провідна організація - Київський університет імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться "16" травня 1997 р. о "15" год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 02.40.02 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (310024, м.Харків, вул.Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (310024, м.Харків, вул.Пушкінська, 77).

Автореферат розіслано "15" квітня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Сибільов М.М.

**ЛННБ ІМ.В.СТЕФАНИКА
НАН УКРАЇНИ**

АВ 34510

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова в Україні правової держави, встановлення реального верховенства права зумовили необхідність проведення судово-правової реформи. Один із її напрямків полягає в удосконаленні форм і методів механізму правового регулювання здійснення правосуддя у цивільних справах, завдання якого - захист проголошених і гарантованих Конституцією України та іншими законами прав і свобод громадян.

Правосуддя - це, в першу чергу, процесуальна діяльність суду, змістом якої є правильне застосування норм права та постановлення правосудного рішення. Тому, незважаючи на те, що проблеми судового захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів і функціонування правосуддя багатобічні, головною серед них є проблема правозастосування на всіх етапах відправлення правосуддя та у всіх видах цивільного судочинства, в тому числі й при підготовці до судового розгляду справ окремого провадження.

Перелік способів судового захисту суб'єктивних цивільних прав, закріплених у ст.6 Цивільного кодексу України, не є вичерпним. Захист суб'єктивних прав може здійснюватися і опосередковано, шляхом захисту охоронюваних законом інтересів. При цьому способом судового захисту виступає констатація юридичного факту або стану. Охоронюваний законом інтерес є об'єктом судового захисту у справах окремого провадження, в якому суд, установлюючи факт, що має юридичне значення, або правовий стан особи чи документа, усуває перешкоди на шляху реалізації суб'єктивного права.

Справи окремого провадження займають значне місце в судовій практиці. Її аналіз показує, що суди досить часто стикаються з певними труднощами у застосуванні процесуального законодавства в стадії підготовки цих справ до судового розгляду. Проте саме в даній стадії цивільного процесу закладаються основи своєчасного та правильного вирішення справ. Це свідчить про важливість дослідження поняття, мети, завдань, змісту та процесуального

АВ 37510
3

оформлення стадії підготовки справ окремого провадження до судового розгляду.

Особливого значення набуває дослідження проблеми підготовки до судового розгляду окремого провадження у зв'язку з розробкою нового Цивільного процесуального кодексу України¹.

Актуальність дослідження підготовки до судового розгляду справ окремого провадження, таким чином, обумовлена необхідністю оптимального процесуального регулювання здійснення судової влади на всіх етапах судочинства, підвищення якості відправлення правосуддя при розгляді справ у порядку окремого провадження, що є об'єктивно неможливим без належної підготовки їх до судового розгляду.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що дослідження та аналіз найважливіших аспектів підготовки до судового розгляду справ окремого провадження є актуальними, мають теоретичне та практичне значення, чим і зумовлено вибір даної теми.

Ступінь наукової розробленості проблеми. У процесуальній літературі проблема підготовки цивільних справ до судового розгляду стосовно позовного провадження комплексно досліджувалися в працях С.В. Бирдіної, О.Ф. Клеймана, В.Ф. Ковіна, Б.М. Лапіна, П.В. Логінова, В.К. Пучинського, С.А. Тапшазарова, К.С. Юдельсона. В своїх працях питань підготовки до судового розгляду справ окремого провадження лише тією чи іншою мірою торкалися Л.М. Бардін, В.Д. Алієв, П.Ф. Єлїсейкін, В.Д. Кайгородов, В. Крецу, А.О. Мельников, Ю.О. Попова, Д.М. Чечот, М.Й. Штефан та деякі інші автори, які досліджували особливості судового розгляду окремих категорій справ даного виду провадження. На дисертаційному та монографічному рівнях основні аспекти проблеми не розглядалися.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дисертаційного дослідження є чинне цивільне процесуальне законодавство, інститути

---

¹ Далі - ЦПК.

цивільного процесуального права та судова практика, що забезпечують своєчасний і правильний розгляд та вирішення справ окремого провадження, захист охоронюваних законом інтересів.

Предметом дослідження є процесуальні особливості здійснення функцій правосуддя при захисті охоронюваних законом інтересів на етапі підготовки до судового розгляду справ окремого провадження, виявлені в результаті наукового узагальнення та аналізу цивільного процесуального законодавства, інших галузей права та даних судової практики.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному вивченні найважливіших аспектів підготовки до судового розгляду справ окремого провадження, оцінці ефективності чинного цивільного процесуального законодавства, в обґрунтуванні теоретичних узагальнень і формулюванні пропозицій щодо вдосконалення законодавства стосовно предмета дослідження.

Відповідно до поставленої мети завдання дослідження полягали в наступному:

— дослідити поняття стадії підготовки справи до судового розгляду, її мету, завдання, зміст та процесуальне оформлення; обґрунтувати самостійність та обов'язковість цієї стадії при вирішенні справ окремого провадження;

— розглянути найбільш дискусійні аспекти вирішення завдань підготовки до судового розгляду справ даного виду провадження: визначення предмета доказування, кола необхідних доказів, складу осіб, які беруть участь у розгляді цих справ, та ін.;

— виявити особливості підготовки до судового розгляду справ окремого провадження на підставі всебічного аналізу чинного законодавства;

— з урахуванням одержаних наукових результатів виявити прогалини у чинному цивільному процесуальному законодавстві та опрацювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають діалектичний, порівняльно-правовий, системний, формально-логічний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові та окремі наукові методи.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, цивільне процесуальне законодавство, інше галузеве законодавство, постанови Пленуму Верховного Суду України.

У роботі використано опубліковані матеріали судової практики та узагальнення по цивільних справах, розглянутих судами.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних учених: М.Г. Авдюкова, С.С. Алексєєва, В.Д. Алієва, О.Т. Боннера, Л.А. Ванєєвої, В.М. Горшенєва, А.О. Добровольського, П.Ф. Єлісейкіна, В.Д. Кайгородова, В.Ф. Ковіна, В.В. Комарова, С.В. Курільова, П.В. Логінова, Н.П. Ломанової, А.О. Мельникова, П.Є. Недбайло, Ю.О. Попової, В.К. Пучинського, Є.Г. Пушкаря, І.М. Пятиєтова, В.М. Семенова, В.І. Тертишнікова, М.К. Треушнікова, Н.О. Чечіної, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, М.І. Штефана, К.С. Юдельсона, Б.М. Юркова та ін.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона являє собою перше в науці цивільного процесуального права комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми підготовки до судового розгляду справ окремого провадження. Одержані науково-практичні результати відбиті у таких положеннях, що виносяться на захист:

— обґрунтовується, що охоронюваний законом інтерес, будучи безпосереднім об'єктом судового захисту, що обумовлено матеріально-правовою природою справ окремого провадження, визначає спосіб правового захисту, який застосовується в цьому виді провадження. Характер інтересу, що підлягає захисту, різний і відбивається в способі судового захисту, зумовлюючи його специфіку щодо окремих категорій справ даного провадження;

— з урахуванням специфіки способу захисту охоронюваних законом інтересів, що впливає й на особливості підготовки справ окремого провадження до судового розгляду, пропонується систематизувати справи окремого

провадження таким чином: а) справи про встановлення правового стану особи та документа; б) справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення; в) справи про встановлення неправильності запису в актах громадянського стану; г) справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні;

— аргументується висновок, що ознаками, які характеризують підготовку справ окремого провадження до судового розгляду як самостійну стадію цивільного процесу, є найближча процесуальна мета та специфічні завдання, певне коло суб'єктів процесуальної діяльності та зміст, спеціальне процесуальне оформлення і відповідні логіко-часові межі діяльності по підготовці справи до розгляду в судовому засіданні;

— доводиться наявність об'єктивного зв'язку між правильним вирішенням завдань стадії підготовки справи до судового розгляду та досягненням мети даного етапу судочинства. При цьому обгрунтовується необхідність законодавчого закріплення завдань підготовки справи до судового розгляду (визначення предмета доказування; визначення кола необхідних доказів та забезпечення своєчасного формування доказового матеріалу, визначення складу учасників процесу та ін.);

— виявлено особливості визначення предмета доказування по кожній категорії справ окремого провадження, оскільки визначення предмета доказування в цьому виді провадження має певну специфіку;

— дається тлумачення ч.2 ст.255 ЦПК щодо окремого провадження в цілому та окремих категорій справ даного виду провадження. Вихідним є положення, що інститут осіб, які беруть участь у справі, у цьому виді провадження має низку особливостей, певною мірою обумовлених об'єктом і способом судового захисту, які властиві даному провадженню;

— пропонується з урахуванням двох головних критеріїв (характеру юридичної заінтересованості та правових наслідків, які настають або можуть настати для суб'єкта у зв'язку з установленням судом юридичного факту або стану) виділити три групи осіб, які беруть участь у справах окремого про-

вадження: а) заявники; б) заінтересовані особи; в) державні органи та органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, які захищають права та охоронювані законом інтереси інших осіб, у випадках і порядку, передбачених законом,

— аналізуються та уточнюються поняття і характерні ознаки заявників в окремому провадженні. Обґрунтовується те, що заявником є особа, на захист охоронюваних законом інтересів якої розпочато провадження у справі, причому незалежно від того, з чиєї ініціативи воно порушено. У зв'язку з цим пропонується розрізняти поняття "ініціатор процесу" та "заявник". Доводиться помилковість традиційної в процесуальній літературі точки зору, що коло заявників в окремому провадженні, як правило, визначено в законі (наприклад, у справах про визнання громадянина обмежено дієздатним або недієздатним);

— визначаються основні ознаки заявника: наявність юридичної заінтересованості, обумовленої правовим зв'язком суб'єктивних прав цієї особи з установленим судом фактом або станом; можливість реалізації належного особі суб'єктивного права тільки після встановлення судом юридичного факту чи стану; поширення на нього правових наслідків набрання рішенням законної сили;

— обґрунтовується та додатково аргументується висловлена в літературі думка про можливість процесуальної співучасті в окремому провадженні. Причому на стороні заявника можлива лише факультативна співучасть, оскільки відповідно до принципу диспозитивності участь у процесі - це право, а не обов'язок заявників (співзаявників);

— розкривається поняття та формулюються ознаки заінтересованих осіб в окремому провадженні. Обґрунтовується висновок, що заінтересовані особи - це суб'єкти (громадяни та юридичні особи), які мають юридичну заінтересованість у справі, оскільки рішення суду про встановлення юридичного факту чи стану впливає чи може вплинути в подальшому на їх суб'єктивні права чи обов'язки. Визначальними ознаками заінтересованих осіб можуть бути: а) характер юридичної заінтересованості (особистий чи державний), який залежить від правової цілі участі в процесі та обумовлений

тим, що їхні правовідносини з заявником пов'язані з установленням судом юридичного факту чи стану; б) правові наслідки, які настають або можуть настати у зв'язку з установленням цього юридичного факту чи правового стану;

— на основі результатів проведеного дослідження вносяться пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики.

Наукова та практична значущість роботи полягає в тому, що питання, які досліджуються, мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки правильне визначення предмета доказування, кола необхідних доказів, складу осіб, що беруть участь у справі, їх процесуального становища, здійснення інших підготовчих дій є гарантією винесення законних та обґрунтованих рішень і своєчасного захисту охоронюваних законом інтересів.

Рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства, спрямовані на підвищення ефективності підготовки до судового розгляду справ окремого провадження, можуть бути використані в нормотворчій діяльності, при розробці нового Цивільного процесуального кодексу України, а також у правозастосовній діяльності судових органів при розгляді і вирішенні цивільних справ.

Теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані в навчальному процесі у юридичних вузах при вивченні курсу цивільного процесу, різних спецкурсів, а також у науково-дослідній роботі викладачів, аспірантів та студентів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію виконано на кафедрі цивільного процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Головні висновки та рекомендації дисертаційного дослідження доповідалися на Республіканській науково-практичній конференції за комплексно-цільовою програмою "Проблеми розвитку процесуальної діяльності судових та прокурорських органів (березень 1988 р., м.Харків), на Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції "Принципи кодифікації законодавства України" (грудень 1993 р., м.Харків), на Республіканській

науково-практичній конференції “Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку” (листопад, 1995 р., м.Харків).

Теоретичні висновки дослідної роботи використовуються при викладанні навчальних курсів “Цивільний процес”, “Практикум по розгляду та вирішенню цивільних справ у суді” в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого.

За темою дисертаційного дослідження опубліковано шість наукових статей.

Структура роботи визначена предметом та зумовлена метою і завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох глав, що містять вісім параграфів, висновків та списку використаної літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються ступінь наукової розробленості проблеми, новизна дисертації, основні положення, що виносяться на захист, теоретичне та практичне значення роботи, вказуються форми апробації результатів дослідження.

Глава перша “Загальні питання підготовки до судового розгляду справ окремого провадження”, яка складається з чотирьох параграфів, присвячена дослідженню інституту підготовки справ до судового розгляду стосовно окремого провадження, що є самостійним видом цивільного судочинства.

У *першому параграфі* розкривається поняття стадії підготовки справ до судового розгляду. На основі аналізу точок зору, висловлених у процесуальній літературі, автор робить висновок, що до основних ознак, які зумовлюють самостійний характер підготовки справ до судового розгляду, належать: найближча процесуальна мета та специфічні завдання, визначене коло суб’єктів процесуальної діяльності та її зміст, спеціальне процесуальне

оформлення і відповідні логіко-часові межі діяльності по підготовці справи до розгляду у судовому засіданні.

З метою додаткового обґрунтування самостійності стадії підготовки справ до судового розгляду в роботі показано загальні та специфічні аспекти прояву та дії в ній принципів цивільного процесуального права, які обумовлені метою та завданнями даного етапу судочинства.

Підготовку справи до судового розгляду дисертант розглядає як один із основних процесуальних засобів забезпечення своєчасного захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. У зв'язку з тим, що в теорії цивільного процесуального права немає єдності поглядів на логіко-часові межі стадії підготовки справи до судового розгляду, в роботі здійснено критичний аналіз точки зору окремих авторів, які вважають, що підготовка справи може продовжуватися до остаточного вирішення спору в судовому засіданні (О.Ф. Клейнман, П.В. Логінов, В.К. Пучинський). На думку автора, дії, що здійснюються в стадії судового розгляду щодо витребування необхідних доказів, залучення до участі в справі нових осіб, і такі інші спрямовані на усунення недоліків, допущених суддею при підготовці справи до судового розгляду, і не входять до змісту даної стадії.

Виходячи з загальнотеоретичного розуміння правозастосування, дисертант розглядає підготовку цивільних справ до судового розгляду як складову частину правозастосовного процесу в цивільному судочинстві. Висловлюється незгода з думкою авторів, які вважають, що норми процесуального права, на відміну від норм матеріального права, не застосовуються (В.В. Лазарев, В.М. Горшеньов), і поділяється точка зору, згідно з якою специфіка застосування процесуальних норм обумовлена особливістю цивільних процесуальних правовідносин. З урахуванням цього правозастосовна діяльність суду може здійснюватися в оперативно-виконавчій формі, якщо в структурі норми немає санкції і застосування зводиться до реалізації її диспозиції, або в охоронній - при наявності в структурі норми санкції (М.К. Юков). На підставі цього дисертант дійшов висновку, що оскільки

оперативно-виконавча форма правозастосування характерна для регулятивних норм, які переважають у системі цивільного процесуального права, то правозастосовна діяльність на цій стадії процесу, як правило, здійснюється в оперативно-виконавчій формі.

Автор роботи поділяє та додатково аргументує висловлену в юридичній літературі думку, що вимогу про обов'язковість підготовки справи слід розглядати як складову частину додержання судом установлені законом процесуальної форми судочинства (Б.М. Лапін), тому що законодавством передбачено єдиний регламентований порядок розгляду і вирішення цивільних справ, починаючи з їх порушення та закінчуючи виконанням судової постанови. У зв'язку з цим дисертант провадить критичний аналіз і визнає необгрунтованою точку зору, згідно з якою дія цивільної процесуальної форми в судочинстві не поспирюється на підготовку справи до судового розгляду (Н.А.Рассахатська).

У *другому параграфі* досліджуються мета та завдання підготовки справ окремого провадження до судового розгляду. На підставі аналізу чинного законодавства та з урахуванням загальних завдань цивільного судочинства автор дійшов висновку, що мета підготовки справ до судового розгляду полягає в забезпеченні своєчасного (як правило, в одному судовому засіданні з додержанням установлених законодавством строків) та правильного вирішення справи. У роботі обгрунтовується, що будь-яка частина процесу, що визнається самостійною стадією, характеризується не тільки локальною (найближчою) метою, але й наявністю кола безпосередніх завдань, вирішення яких обумовлює досягнення цієї мети. На думку автора, завдання стадії підготовки справи до судового розгляду полягають у визначенні: а) предмета доказування; б) кола необхідних доказів і способів забезпечення своєчасного формування доказового матеріалу, в) складу учасників процесу, їх процесуального становища та способів забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів у судові засідання; г) підготовчих дій, здійснення яких зумовлено специфікою процесуального регулювання деяких категорій справ окремого провадження. З

урахуванням викладеного в дисертації обґрунтовується необхідність законодавчого закріплення завдань стадії підготовки справ до судового розгляду.

Особливу увагу дисертант звертає на специфіку визначення предмета доказування, обумовлену матеріально-правовою природою справ окремого провадження, характером охоронюваного законом інтересу, що є об'єктом судового захисту. При цьому зазначається, що правильне вирішення суддею питання про предмет доказування - це підстава для визначення певного кола необхідних доказів, тому що саме предмет доказування є критерієм належності доказів, оскільки в основі цього правила лежить об'єктивний зв'язок між доказами та юридичними фактами, що підлягають доказуванню.

Подляючи висловлену в процесуальній літературі думку про необхідність трактування правила допустимості засобів доказування в широкому (ч.2 ст.27 ЦПК) та вузькому (ст.29 ЦПК) аспектах, автор дійшов висновку, що вузький аспект дії правила допустимості, що полягає у неможливості застосування певних засобів доказування з урахуванням прямої вказівки в законі, в окремому провадженні не проявляється.

У дисертації всебічно досліджується проблема правового становища осіб, які беруть участь у справах окремого провадження. При цьому доводиться, що специфіка названого інституту зумовлена об'єктом та способом судового захисту, які певною мірою визначають суб'єктивний склад учасників процесу, їх процесуальне становище, обсяг процесуальних прав та обов'язків. Аналіз чинного законодавства дає змогу дисертантові зробити висновок, що до осіб, які беруть участь у справі, в окремому провадженні належать: заявники та заінтересовані особи, представники заявників та заінтересованих осіб, прокурор, органи державного управління та інші перелічені в законі суб'єкти, які захищають права та законні інтереси інших осіб.

Аналізуються й уточнюються поняття заявників як головних осіб, які беруть участь у справах окремого провадження. Дисертант вважає, що заявник - це особа, на захист охоронюваних законом інтересів якої розпочато

провадження у справі, причому незалежно від того, з чиєї ініціативи воно порушено. У зв'язку з цим пропонується розрізняти поняття "ініціатор процесу" та "заявник". Традиційне в процесуальній літературі твердження, що коло заявників в окремому провадженні, як правило, визначено в законі, є помилковим. Законодавець по деяких категоріях справ дійсно дає вичерпний перелік суб'єктів, правомочних порушувати справу, проте вони поєднані лише функціональною ознакою їх діяльності на цій стадії процесу і не кожен з них займає процесуальне становище заявника, оскільки не всім їм властиві ознаки останнього.

На підставі викладеного формулюються головні ознаки заявника: наявність юридичної заінтересованості, обумовленої правовим зв'язком суб'єктивних прав цієї особи з фактом чи станом, що встановлюється судом; можливість реалізації суб'єктивного права, що належить особі, тільки після встановлення судом цього юридичного факту або стану, поширення на нього правових наслідків набрання рішенням суду законної сили.

Дисертант додатково аргументує висловлену вченими думку про допустимість процесуальної співучасті в окремому провадженні. При цьому зазначається, що на стороні заявника можлива лише факультативна співучасть, оскільки відповідно до принципу диспозитивності участь у процесі - право, а не обов'язок заявників (співзаявників).

У дисертації підкреслюється, що питання про поняття та ознаки заінтересованих осіб в окремому провадженні є найменш урегульованим законодавством, найбільш дискусійним у теорії та досить проблематичним у судовій практиці, у зв'язку з чим всебічно аналізуються висловлені в літературі точки зору вчених (В.Д. Алієв, Н.Л. Гребенюк, П.Ф. Єлісейкін, Н.П. Ломанова, А.О. Мельников та ін.). На підставі проведеного дослідження автор дійшов висновку, що заінтересовані особи - це суб'єкти (громадяни та юридичні особи), які мають юридичну заінтересованість у справі, обумовлену тим, що рішення суду про встановлення юридичного факту чи стану впливає (безпосередньо чи побічно) на їхні суб'єктивні права або обов'язки. Визначальними ознаками

заінтересованих осіб, на думку дисертанта, є такі: а) характер юридичної заінтересованості (особистий або державний), який залежить від правової мети участі в процесі та зумовлений тим, що їх правовідносини з заявником пов'язані з установленням судом юридичного факту чи стану; б) правові наслідки, які настають або можуть настати у зв'язку з встановленням цього юридичного факту чи правового стану, що впливають на суб'єктивні права або обов'язки даної особи.

На закінчення робиться висновок, що формування складу учасників процесу в стадії підготовки справ окремого провадження до судового розгляду здійснюється судовими викликами та повідомленнями. Автор зазначає, що в законодавстві та в процесуальній літературі це питання вирішується не завжди послідовно. У зв'язку з цим обґрунтовується, що судові повідомлення про виклик повинні направлятися особам, що беруть участь у справі, участь яких у судовому засіданні або при здійсненні процесуальних дій є обов'язковою, а також особам, що сприяють провадженню правосуддя (свідкам, експертам, перекладачам і т.д.). Судові повістки-повідомлення повинні направлятися особам, що беруть участь у справі, участь яких при розгляді справ або при здійсненні окремих процесуальних дій не є обов'язковою. З урахуванням викладеного пропонується внести зміни до чинного законодавства.

У третьому параграфі дисертації зміст стадії підготовки справи до судового розгляду визначається як сукупність процесуальних дій судді, передбачених ст.143 ЦПК, перелік яких не є вичерпним, та дій осіб, що беруть участь у справі, спрямованих на реалізацію своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків.

Проведене в четвертому параграфі роботи дослідження по підготовці справ окремого провадження як частини правозастосовного процесу, що здійснюється в установленій законом процесуальній формі, однією з ознак якої є суворе правове регламентація способів процесуального вираження і закріплення здійснюваних процесуальних дій, послугувало підставою для

класифікації підготовчих судових постанов. За своїм функціональним призначенням вони є розпорядчими. Автор виділяє такі ухвали: а) з питань руху справи; б) про залучення або допуск до процесу осіб, що беруть участь у справі; в) про формування кола необхідних доказів та їх забезпечення; в) про забезпечення заяви.

Пропонується законодавчо закріпити обов'язок судді оформляти прийняття заяви та порушення цивільної справи відповідною ухвалою. Необхідність спеціальної правової регламентації цього питання обґрунтовується тим, що дана ухвала є етапною, оскільки з моментом прийняття заяви та порушення цивільної справи закон (ч.1 ст.143 ЦПК) пов'язує початок стадії підготовки справи до судового розгляду, більше того, в ній як би програмується зміст цієї стадії: указуються підготовчі дії, здійснити які суддя повинен на наступному етапі провадження у справі.

У другій главі "Підготовка до судового розгляду окремих категорій справ окремого провадження" з урахуванням проведеної дисертантом систематизації справ окремого провадження, критерієм якої є специфіка способу судового захисту охоронюваних законом інтересів, всебічно досліджуються питання підготовки до судового розгляду кожної категорії справ окремого провадження в аспекті вирішення основних завдань цієї стадії процесу.

Перший параграф присвячено дослідженню підготовки до судового розгляду справ про визнання громадянина обмежено дієздатним або недієздатним, про визнання безвісно відсутнім або про оголошення померлим, про усиновлення, про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника. Автор зазначає, що по цих категоріях справ спосіб судового захисту характеризується тим, що на підставі встановлення передбачених законом юридичних фактів суд повинен визначити наслідки, що настають у зв'язку з цим: правовий стан громадянина або документа. Це обумовлює включення в предмет доказування обставин, з якими закон пов'язує настання вказаних правових наслідків. Специфічність конструкції предмета доказування у справах

про установлення правового стану громадянина полягає в тому, що він регулюється в більшості випадків нормами з відносно визначеною гіпотезою, тобто нормами з незавершеним регламентом. Так, у справах про визнання громадянина обмежено дієздатним законодавець не розкриває змісту понять "зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами" та "тяжке матеріальне становище", які складають зміст предмета доказування. У справах про усиновлення в предмет доказування входять: а) факт доцільності усиновлення та його відповідності інтересам дитини (ст.101 Кодексу про шлюб та сім'ю України); б) факти, що свідчать про здатність заявника бути усиновителем (ст.103 КпШС); факти, що підтверджують переважне право заявника на усиновлення (ст.103¹ КпШС); г) факт подання письмової згоди на усиновлення, посвідченої державним нотаріусом або особами, вказаними в законі (ст.105, 107, 109, 110 КпШС), а в разі досягнення дитиною десятилітнього віку - і факт її згоди на усиновлення (ст.104 КпШС), коли інше не передбачено законом. При цьому законодавець не розкриває поняття доцільності усиновлення та його відповідності інтересам дитини, а лише позначає метою, якій повинно бути підпорядковано застосування указаної норми, що свідчить про відносну завершеність її правового регламенту.

У справах про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника в предмет доказування входить факт втрати цього папера (ст.276 ЦПК), при цьому законодавець не розкриває поняття "втрата". Даний факт конкретизується обставинами справи, що свідчать або про втрату вказаного документа, або про втрату ним ознак платіжності. Автор звертає увагу на те, що згідно з чинним законодавством можуть бути відновлені права на втрачені цінні папери на пред'явника про вклад грошових сум, про прийом на зберігання коштовностей, облігацій державних позик, інших цінних паперів, причому випущених (емітованих) державою. Проте з переходом до ринкової економіки значно збільшилася кількість видів цінних паперів, що перебувають у цивільному обороті, емітентом яких може бути не тільки держава. Порядок відновлення прав на ці документи у випадку їх втрати законом не встановлено.

У зв'язку з цим у роботі робиться висновок про необхідність внесення відповідних змін у ЦПК і надання можливості судового відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника, випущені не тільки державою, але й іншими управомоченими суб'єктами, діяльність яких ґрунтується на недержавній формі власності.

У дисертації підкреслюється, що суддя в стадії підготовки повинен постановити ухвалу про здійснення публікації про виклик держателя цінного папера до суду та заборону установі, яка видала цінний папір, проводити у зв'язку з її втратою будь-які операції. Доводиться, що цю підготовчу дію слід розглядати як спосіб забезпечення заяви, що в цілому не властиво окремому провадженню. Зазначається, що по даній категорії справ забезпечення заяви, на відміну від справ позовного провадження, є обов'язковою процесуальною дією і не залежить від волевиявлення заінтересованих осіб або розсуду судді.

Дисертант виявляє незгоду з висловленою у процесуальній літературі думкою про недопустимість використання показань свідків у справах про визнання особи недієздатною. Безпідставність цієї точки зору аргументується тим, що в законі відсутні обмеження у застосуванні будь-яких засобів доказування, закріплених у ч.2 ст.27 ЦПК, при розгляді справ про визнання громадянина недієздатним. Необхідність же встановлення фактів, що входять у предмет доказування, з обов'язковим використанням висновків судово-психіатричної експертизи не виключає можливості застосування інших засобів доказування. Більше того, експертиза може бути призначена при наявності достатніх даних, що свідчать про психічну хворобу або недоумство громадянина, які можуть підтверджуватися передбаченими у ч.2 ст.27 ЦПК засобами доказування, у тому числі й показаннями свідків.

На підставі аналізу чинного законодавства та літературних джерел у роботі пропонується у справах про встановлення правового стану громадянина виділити три групи осіб, які беруть участь у справі: 1) заявники, які мають особисту заінтересованість, обумовлену тим, що від рішення суду залежить можливість реалізації їх суб'єктивних прав; 2) заінтересовані особи, на права

чи обов'язки яких може безпосередньо вплинути рішення у справі, які мають іншу, ніж у заявника, юридичну заінтересованість, обумовлену наявністю згодом існуючого матеріально-правового зв'язку з заявником; 3) прокурор та органи державного управління, якщо зміна правового стану громадянина необхідна для захисту прав і інтересів інших осіб чи держави, який вони відповідно до закону і своєї компетенції вправі здійснювати.

Заінтересованими особами у цих справах повинні в першу чергу визнаватися особи, з вимогою про зміну правового стану яких звертається до суду заявник.

У *другому параграфі* всебічно аналізуються питання підготовки до судового розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Обґрунтовується, що правильне визначення предмета доказування у цих справах залежить, по-перше, від точного тлумачення законодавчого формулювання факту, який підлягає встановленню, оскільки з урахуванням цього законодавець визначає межі та обсяг предмета доказування. По-друге, при визначенні предмета доказування по даній категорії справ необхідно враховувати норми матеріального права, що регулюють правовідносини, потенціальними суб'єктами яких можуть стати заявники та заінтересовані особи у разі встановлення судом цих фактів у зв'язку з подальшою реалізацією заявником належного йому суб'єктивного права.

У загальному вигляді питання про заявників у цих справах вирішено у ст.272 ЦПК, із змісту якої виходить, що закон допускає порушення таких справ тільки громадянами. На думку автора, необхідність у встановленні фактів, що мають юридичне значення, може в певних випадках виникнути й у юридичних осіб. У зв'язку з цим аргументується висновок про те, що заявниками можуть бути як громадяни, так і юридичні особи, що необхідно закріпити в законі. Зазначається, що основною ознакою заявника є наявність правового зв'язку між фактом, що встановлюється, та суб'єктивним правом заявника, оскільки від встановлення цього факту залежить можливість реалізації належного даній особі суб'єктивного права.

На підставі проведеного дослідження обґрунтовується висновок, що коло заінтересованих осіб у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, залежить від правової мети встановлення юридичного факту. Автор поділяє і додатково аргументує висловлену в літературі думку, що заінтересованими особами у цих справах є: а) особи, правовідносини яких з заявником залежать від факту, що підлягає встановленню, а також від мети його встановлення; б) організації та установи, які повинні були зареєструвати факт та видати відповідний документ, але з деяких причин цього не зробили, і здійснити це вже неможливо; в) організації та установи, в яких заявник має намір реалізувати рішення суду про встановлення юридичного факту. В роботі підкреслюється, що на права або обов'язки заінтересованих осіб впливає не сам факт, що має юридичне значення, встановлення якого вимагає заявник, а реалізація заявником належного йому суб'єктивного права, пов'язаного з фактом, встановленим судом.

У *третьому параграфі* розглядається питання підготовки до судового розгляду справ про встановлення неправильності запису в актах громадянського стану, обґрунтовується вплив на формування предмета доказування у цих справах способу судового захисту, що полягає в констатації факту неправильності актового запису та покладанні на цій підставі на орган РАГСу обов'язків внести в запис актів громадянського стану відповідні виправлення. Звертається увага на те, що найбільш складним є визначення самого поняття неправильності актового запису. Автором поділяється й обґрунтовується думка про необхідність розрізняти відносну та абсолютну неправильність запису, оскільки це спричиняє правові наслідки. Відносна неправильність полягає у допущених при здійсненні запису помилках та перекрученнях або у його невідповідності дійсності в зв'язку зі змінами, які відбулися після того, як запис було зроблено. У цьому разі запис не втрачає юридичного значення, оскільки недоліки можуть бути усунені шляхом виправлення, доповнення чи зміни. Абсолютна неправильність не усувається, такий запис повинен бути анульований. Отже, залежно від того, в чому саме полягає неправильність актового запису,

суддя в стадії підготовки справи до судового розгляду і повинен визначити предмет доказування.

Дисертант дійшов висновку, що заявником у цих справах є особа, стосовно якої складено актовий запис, а у випадку її смерті заявниками можуть бути особи, в яких у зв'язку зі смертю громадянина, актовий запис щодо якого є неправильним, виникають певні права, реалізації яких перешкоджає ця неправильність.

На підставі аналізу чинного законодавства і висловлених в літературі поглядів автор робить висновок, що при розгляді цих справ крім заявників можуть брати участь заінтересовані особи, наприклад, органи РАГСу, оскільки рішення суду про встановлення неправильності актового запису створює для нього обов'язок внести в указаний запис відповідні виправлення.

Дослідженню підготовки до судового розгляду справ про оскарження нотаріальних дій чи відмову щодо їх вчинення присвячено *четвертий параграф* дисертації. Підкреслюється, що спосіб судового захисту по даній категорії справ характеризується тим, що суд, встановивши факт незаконності вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, повинен не тільки констатувати невідповідність дій нотаріуса чинному законодавству, але й зробити висновок про правові наслідки: скасувати вчинену нотаріальну дію або покласти на нотаріуса обов'язок вчинити її. З урахуванням цього дисертант вважає, що предмет доказування по даній категорії справ складає сукупність фактів, які стверджують невідповідність вчиненої нотаріальної дії чи відмови її вчиненні вимогам закону, що регулює порядок їх здійснення.

Автор здійснює критичний аналіз думки про те, що оскаржити нотаріальну дію можуть особи, які не брали участі в її вчиненні, якщо це спричиняє порушення їхніх прав. Аргументується висновок, що займати процесуальне становище заявника може тільки громадянин чи юридична особа, стосовно яких було вчинено нотаріальну дію або у вчиненні якої їм було відмовлено. Інші особи, які вважають, що на їх суб'єктивні права або охоронювані законом інтереси вплинула або може вплинути у майбутньому

вчинена нотаріальна дія, вправі з метою їх захисту звернутися до суду з відповідним позовом. Заінтересованими особами по даній категорії справ є нотаріуси або інші посадові особи, що вчинили нотаріальні дії чи відмовили у їх вчиненні. У дисертації обґрунтовується, що ці суб'єкти мають юридичну заінтересованість, обумовлену тим, що для них у зв'язку з винесенням рішення настають юридичні наслідки, які впливають на його обов'язки щодо заявника.

У висновках підбиваються підсумки проведеного дослідження і формулюються основні наукові результати.

За темою дисертації опубліковано такі роботи:

1. Світлична Г.О. Практика підготовки справ окремого провадження до судового розгляду //Рад. право.-1986.-№ 10.-С. 31-34.

2. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ про визнання особи обмежено дієздатною //Рад.право.-1989.-№ 3.- С. 72-75.

3. Светличная Г.А. Лица, участвующие в делах особого производства //Пробл. соц. законности: Респ. междувед. науч. сб. - Харьков: Вища шк.- Вып.24. - С.43-46.

4. Светличная Г.А. Подготовка к судебному разбирательству дел вызывного производства о восстановлении прав на утраченные ценные бумаги на предъявителя //Пробл. провадження правових реформ в Україні: Зб. наук. Праць.-Харків: Нац. юрид. акад. України,-1996. - С.53-59.

5. Светличная Г. Обжалование в судебном порядке нотариальных действий или отказа в их совершении //Бизнес Информ: Укр. аналит. журнал.- 1996.-№ 22. - С. 20-22.

6. Светличная Г. Восстановление в судебном порядке прав на утраченные ценные бумаги на предъявителя (вызывное производство). //Бизнес Информ: Укр. аналит. журнал.-1997.-№ 4. - С. 21-24.

Galina Svetlichnaya

The preparation of cases of special proceedings for the trial

The thesis in the form of a manuscript for the Candidate degree in Jurisprudence in speciality 12.00.03 - civil law; civil procedure law; family law; international private law.

National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise,
Kharkov, 1977.

The work deals with the problem of preparation for the trial the cases of special proceedings. It shows the mechanism of administration of justice at that stage of the the civil procedure. The work proves that the efficiency of justice while examining the cases of special proceedings depends on the degree the cases are prepared for the trial; the way the tasks are solved and the aims are achieved.

It substantiates that the paratory stage for court hearing is part of the law-enforcement process, which is accomplished in the form stated by the law; and guarantees that the rights and legitimate interests of the citizens and juridical persons are defended at the right time. The work formulates the propositions for perfecting the civil procedure legislation and the civil procedure legislation and the practice of its application.

Г.А. Светличная

Подготовка к судебному разбирательству дел особого производства

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право.

Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1997.

В работе исследована проблема подготовки к судебному разбирательству дел особого производства, показан механизм осуществления правосудия на данном этапе гражданского судопроизводства. Доказывается, что

эффективность правосудия при рассмотрении дел особого производства зависит от полноты их подготовки к судебному разбирательству, от правильности решения задач и достижения цели этой стадии процесса. Обосновывается, что стадия подготовки дел к судебному разбирательству является частью правоприменительного процесса, осуществляемого в установленной законом процессуальной форме, что обеспечивает своевременность защиты прав и законных интересов граждан и юридических лиц. Сформулированы предложения по совершенствованию гражданского процессуального законодательства и практики его применения.

Ключові слова: підготовка справ до судового розгляду, окреме провадження, захист законних інтересів.

AB 37.510
AB 37.510